

راهبردهای توسعه پایدار اشتغال در بخش گردشگری روستایی

مریم یزدانی زنگنه *

بهمن خسروی پور **

منصور غنیان ***

چکیده:

گردشگری به عنوان رو به رشدترین صنعت اشتغال زا در دنیا و دومین صنعت پس از نفت از ارزآوری، در حال تبدیل شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است. علاوه بر آن برنامه ریزان و سیاستگذاران توسعه نیز از گردشگری به عنوان رکن اصلی توسعه پایدار یاد می‌کنند. صنعت گردشگری زمینه رشد فوق العاده‌ای در مناطق روستایی دارد. گردشگری روستایی در دنیای امروز یکی از بخش‌های مهم فعالیت‌های اقتصادی محسوب می‌گردد. روستاها و ساکنین آن از دو جهت با صنعت توریسم در ارتباط هستند، یکی این که محیط‌های روستایی به عنوان اماکن بیلابلی محل مناسبی برای گذراندن اوقات فراغت توریست‌ها و به ویژه جهانگردان داخلی به شما می‌آیند و دیگر این که تولیدات آنها اعم از مواد خوراکی و صنایع دستی به توریست‌ها عرضه شده و از این طریق به اقتصاد معیشتی آنها کمک می‌کند. مقاله حاضر از طریق بررسی عمیق کتابخانه‌ای، ضمن معرفی زمینه‌های توسعه اشتغالات کوچک و متوسط (SME) در بخش گردشگری روستایی، استراتژی و راهکارهای اجرایی را در خصوص نحوه مدیریت این بنگاه‌های اقتصادی به شکلی که بیشتری منافع حاصل از حضور گردشگر را برای ساکنان روستایی در پی داشته، دنبال می‌کند. نتایج مطالعات نشان می‌دهد که می‌توان با برنامه‌ریزی اصولی و مناسب و شناسایی مزیت‌ها و محدودیت‌های گردشگری روستایی، نقش مؤثری در توسعه این مناطق و در نتیجه توسعه ملی و تنوع بخشی به اقتصاد ملی ایفا نمود و زمینه اشتغال زایی را در روستاها ایجاد کرد.

* دانشجوی کارشناسی ارشد رشته ترویج کشاورزی دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین (اهواز)

** استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین (اهواز)

*** عضو هیات علمی دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین (اهواز)

توسعه این صنعت که با هزینه قابل توجهی همراه نیست، در حاشیه خود باعث توسعه کسب‌وکارهای فراوان، افزایش در تولید و توزیع و حل مشکل نیروی کار اضافی خواهد شد، و نیز موجب متنوع سازی اشتغال و افزایش درآمد، روستایی پاسخگویی به تقاضای مربوط به صنایع دستی و هنرهای دستی روستا، اشاعه فرهنگ بومی و ملی، خوداتکایی در عرصه تولید و اقتصادی و توسعه فرهنگ کار جمعی از طریق شبکه‌های تولیدی و خدماتی خواهد شد.

واژگان کلیدی: HSE، بهبود مستمر، مدیریت کیفیت

مقدمه

گردشگری و اقتصاد وابسته به آن در عصر حاضر مبدل به جزیی از ارکان اصلی توسعه پایدار و اقتصاد تجاری جهان شده است. گردشگری روستایی به عنوان شاخه‌ای از توسعه پایدار به دنبال آنست که از منابع و امکانات موجود در روستاها به گونه‌ای بهره‌برداری کند که کمترین تأثیر تخریبی بر این مناطق را داشته و در کنار آن به ارتقاء سطح بهره‌وری در مناطق روستایی، تقویت و تواناسازی صنایع روستایی منجر شود. اشتغال در روستاها از جمله معیارهایی است که برای سنجش میزان کارایی و عملکرد این صنایع مورد استفاده قرار می‌گیرد. با وجود محدودیت‌های زیاد در اشتغال روستایی، برای ایجاد کار و درآمد در مناطق روستایی باید به دنبال راه‌های نو بود و راه حل جدیدی که در توسعه روستایی پایدار مطرح می‌کنیم، تولید و ایجاد صنایع کوچک و متوسط روستایی از رهگذر گردشگری به عنوان ابزاری برای تولید شغل می‌باشد. در سه دهه گذشته نقش فعالیت‌های اشتغالزاد روستا موسوم به فعالیت‌های خارج از مزرعه به عنوان فرصت‌های اشتغال، تولید و افزایش درآمد خانوارهای روستایی مورد توجه سیاستگذاران و برنامه ریزان قرار گرفته است.

راهبردهای اشتغال‌زایی در کشور ما که به عنوان یک کشور جوان، طی سال‌های اخیر شاهد دگرگونی‌هایی بوده است. با این امید که فعالیت‌های اشتغالزای غیرکارآمد و غیرنوآورانه دولتی را به فعالیت‌های اشتغالزای مبتنی بر بخش خصوصی تبدیل نماید. اما تاکنون ایده آل فرصت‌های شغلی مبتنی بر بخش خصوصی به دلیل وجود مشکلات عدیده محقق نشده است. بنابراین اگام در راه دیگری نهادیم و آن هم موضوع اشتغال بر پایه بنگاه‌های کوچک زودبازده و کارآفرین است که به سرعت جایگاه ویژه خود را در بحث اشتغال‌زایی و اقتصاد کشور پیدا نمود. نگاهی گذرا به تجارب سایر ممالک در این زمینه کشوری چون ژاپن را شاهد هستیم که قسمت بزرگی از پیشرفت چشمگیر خود در زمینه صنعتی شدن را از طریق سرمایه‌گذاری در صنایع کوچک و صنایع روستایی کسب کرده است. با توسعه این بنگاه‌ها علاوه بر اشتغال‌زایی اهداف دیگری را نیز باید در نظر بگیریم که مهمترین آن ایجاد و توسعه زیرساخت‌ها در حوزه مهم و راهبردهای گردشگری است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تاسیس مرکز علوم انسانی

کار و جامه

مجله علمی اقتصادی و اجتماعی

۱۰۲

در سال ۱۹۸۶ کمیسیون جوامع اروپایی، نه فقط گردشگری در مزارع را گردشگری کشاورزی دانست بلکه انواع فعالیت‌های گردشگری در نواحی روستایی را در تعریف گردشگری روستایی گنجانید. روستایی ممکن است به فعالیت‌های کشاورزی و مزرعه مربوط شود و اگر توریسم که گردشگر را درگیر فعالیت‌های روزمره کشاورزی می‌کند و یا به فعالیت‌های غیرکشاورزی و خارج از مزرعه مربوط می‌شود مانند شکار، گشت‌وگذار در طبیعت و حضور در روستا، اسب سواری و دیدن هنر عامه مردم روستایی (شاه حسینی ۱۳۸۶)

گردشگری روستایی، گردشگر زراعی و کشاورزی را دربر می‌گیرد و به تبع آن ارائه خدمات نظیر اسکان، پذیرایی، امکانات و وسایل سرگرمی و تفریح، برپایی جشن‌ها و مراسم محلی، تولید و فروش صنایع دستی و محصولات کشاورزی و غیره توسط کشاورزان به گردشگران را شامل می‌شود (شریف زاده ۱۳۸۱)

گردشگری روستایی بخشی از بازار گردشگری و منبعی برای اشتغال و درآمد بوده و ابزار مهمی برای توسعه پایدار روستایی می‌باشد. مسلماً گردشگری روستایی تأثیر اساسی در میزان توسعه و حفظ ذخایر نواحی روستایی ایفا می‌کند. در مجموع گردشگری روستایی را می‌توان در برگیرنده کلیه فعالیت‌های مزرعه‌ای و غیرمزرعه‌ای با هدف تجاری و یا غیرتجاری و به منظور تفریح و آرامش در منطقه‌ای خارج از محل سکونت و نیز بهره‌برداری از منابع و جاذبه‌های موجود، بدون تأثیر مخرب بر این منابع تعریف کرد. از طریق فعالیت‌های گردشگری درآمدهایی برای ساکنان سکونتگاه‌های روستایی ایجاد می‌شود. طی دهه اخیر با بهره‌برداری‌های بی‌رویه که از منابع طبیعی داشته‌ایم موجبات تخریب این منابع را فراهم ساخته‌ایم، به همین دلیل باید به فکر خلق و توسعه فعالیت‌های اشتغال‌زا در مناطق روستایی در جهت بهره‌برداری هرچه کمتر از منابع طبیعی باشیم. فعالیت‌های اقتصادی بخش گردشگری روستایی در مقایسه با کشاورزی اثر تخریبی کمتری بر منابع طبیعی دارد، از اولویت خاص برخوردار است.

ایجاد و گسترش صنایع روستایی، یکی از مراحل توسعه صنعتی هر کشور بوده و دارای اثرات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی فراوان می‌باشد. این صنایع از یک سو به عنوان مکمل بخش کشاورزی در جهت ایجاد اشتغال و افزایش درآمد روستاییان و از سوی دیگر باعث از بین رفتن اختلاف و عدم توازن بین شهر و روستا در نهایت جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه روستاییان به شهرهای کوچک و حاشیه شهرهای بزرگ می‌شود. صنایع روستایی نقش قابل توجهی در تولید، حفظ منابع طبیعی در خطر، صادرات نوآوری، ارزش افزوده و رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه دارند. کارخانجات کوچک مقیاس به دلیل ماهیت اقتصادی خود در نواحی روستایی و امکان رقابت با ساسر بخش‌های اقتصادی از رشد قابل ملاحظه‌ای برخوردار بوده و منجر به کاهش شکاف اقتصادی بین نواحی شهری و روستایی می‌گردند (فرهادیان ۱۳۸۲)

آقای راثوییان می‌دارد که از مجموعه تعاریف چند عنصر را که مورد تأکید هستند می‌توان بیرون کشید که این عناصر عبارتند از: مکان، حجم سرمایه گذاری، تعداد افراد مشغول به کار، ساختار اقتصادی و شیوه تولید (راثو، ۱۳۸۶)

تعاریف مختلف صنایع کوچک نشان می‌دهد که محدوده صنایع کوچک هنوز به درستی تعیین نشده است. نسبی بودن صنایع

کارخانجات کوچک مقیاس به دلیل ماهیت اقتصادی خود در نواحی روستایی و امکان رقابت با ساسر بخش‌های اقتصادی از رشد قابل ملاحظه‌ای برخوردار بوده و منجر به کاهش شکاف اقتصادی بین نواحی شهری و روستایی می‌گردند

کوچک مقیاس، گوناگونی آن را سبب گردیده به طوری که انستیتو تکنولوژی جورجیا در بررسی خود در پنجاه تعریف مختلف در ۷۵ کشور دست یافته است. مهم‌ترین شاخص‌هایی که تاکنون در تعریف صنایع کوچک به کار گرفته شده عبارتند از: میزان اشتغال، حجم سرمایه گذاری، حجم تولید، نوع تکنولوژی و صادراتی بودن تولید، کشورهای مختلف با انتخاب یک یا دو شاخص فوق، صنایع کوچک خود را کمی نموده و تعریف مشخصی را مبنای برنامه‌ریزی قرار داده‌اند (طاهرخانی ۱۳۷۹)

آقای راثوییان می‌دارد که از مجموعه تعاریف چند عنصر را که مورد تأکید هستند می‌توان بیرون کشید که این عناصر عبارتند از: مکان، حجم سرمایه گذاری، تعداد افراد مشغول به کار، ساختار اقتصادی و شیوه تولید (راثو، ۱۳۸۶)

تعاریف مختلف صنایع کوچک نشان می‌دهد که محدوده صنایع کوچک هنوز به درستی تعیین نشده است. نسبی بودن صنایع کوچک مقیاس، گوناگونی آن را سبب گردیده به طوری که انستیتو تکنولوژی جورجیا در بررسی خود به پنجاه تعریف مختلف در ۷۵ کشور دست یافته است. مهم‌ترین شاخص‌هایی که تاکنون در تعریف صنایع کوچک به کار گرفته شده عبارتند از: میزان اشتغال، حجم سرمایه گذاری، حجم تولید، نوع تکنولوژی و صادراتی بودن تولید، کشورهای مختلف با انتخاب یک یا دو شاخص فوق، صنایع کوچک خود را کمی نموده و تعریف مشخصی را مبنای برنامه‌ریزی قرار داده‌اند. (طاهرخانی ۱۳۷۹)

در تعریف بنگاه‌های کوچک و متوسط (SME) در کره جنوبی از معیار تعداد کارکنان تمام وقت شاغل در بنگاه‌ها برای شناسایی و طبقه بندی بنگاه‌ها استفاده می‌شود. بر این اساس این معیار در بنگاه‌های تولیدی چنانچه تعداد کارکنان کمتر از ۳۰۰ نفر باشد، آن بنگاه کوچک و متوسط به حساب می‌آید. این معیار برای بنگاه‌های کوچک و متوسط خدماتی، تعداد کارکنان کمتر از ۲۰ نفر است (سازمان مدیریت ۱۳۸۷)

در ژاپن بنگاه‌های اقتصادی کوچک در چهار سطح تولید و عمده‌فروشی و خدمات دسته‌بندی شده است که بنگاه‌های زیر ۲۰ نفر در تولید و زیر ۵ نفر در سایر دسته‌ها را بنگاه‌های کوچک و بنگاه‌های بین ۲۰ تا ۳۰ نفر در تولید و ۵ تا ۱۰ نفر در عمده‌فروشی و ۵ تا ۵۰ نفر در سایر دسته‌ها به عنوان بنگاه‌های متوسط تعریف شده است. علاوه بر عامل اشتغال عامل سرمایه نیز مورد توجه قرار گرفته است. در مورد ایران تنها عامل دسته بندی بنگاه‌ها را عامل اشتغال در نظر گرفته و بنگاه‌های زیر ۵۰ نفر را بنگاه‌های کوچک نامیده‌اند (جلاوت ۱۳۸۷)

کشورمان علاوه بر جاذبه‌های طبیعی معرفی شده، بسیاری جاذبه‌های گردشگری ناشناخته داریم که با سرمایه‌گذاری و تخصیص تسهیلات مناسب به این بخش می‌توان مراکز توریستی تجاری تأسیس کرد که گردشگری ایران را متحول ساخته و آن را صنعتی نماید

در حال حاضر میانگین حضور گردشگر خارجی در ایران کمتر از یک هفته است، در حالی که این میانگین در کشوری چون ترکیه که نیمی از جاذبه‌های گردشگری ما را ندارد بین ۱۰ تا ۱۴ روز است. در برخی موزه‌های اروپایی آثار تاریخی ایران به نمایش گذاشته شده است در حالی که می‌توانیم با بهره‌گیری مناسب از آثار تاریخی در ایران گردشگران را به کشور خودمان فرابخوانیم. با ایجاد زیرساخت‌های لازم در حوزه گردشگری و افزایش خدمات دهی به توریسم می‌توانیم مدت اقامت گردشگر را نیز افزایش دهیم و با توجه به ظرفیت‌های بالقوه و پتانسیل‌های موجود، گردشگری می‌تواند جایگزین مطمئن صادرات نفت باشد (فرهمند ۱۳۸۶) کشور ما به لحاظ جاذبه‌های گردشگری در سطح جهان مطرح بوده ولی از نظر جذب گردشگر و کسب درآمد از این فعالیت مهم رو به توسعه ضعیف می‌باشد.

کشور ما که از نظر جاذبه‌های طبیعی این ظرفیت را داراست که اقتصاد محدود خود را به یک اقتصاد متنوع با بهره‌گیری از اشتغالات موجود در بخش گردشگری و صنایع وابسته به آن تبدیل کند. از این نظر صنایع کوچک مقیاس در بخش گردشگری روستایی در حل مشکلاتی چون، پایین بودن سطح اشتغال، پایین بودن سطح بهره‌وری در بخش کشاورزی، فقدان یا کمبود زیرساخت‌های رفاهی و خدماتی و غیره راهبردی بسیار مناسب است. با توجه به این که تعداد قابل توجه عناصر مهم جذب گردشگر مانند مناظر طبیعی، آثار باستانی، تنوع اقلیمی، آداب و سنن اجتماعی و غیره زمینه‌های مناسبی برای توسعه فعالیت‌های گردشگری در کشور موجود می‌باشد. در صورتی که به گردشگری روستایی به عنوان راهبردی برای ایجاد بنگاه‌های اقتصادی در روستاها فرصت و بهای کافی داده شود، بر روی زمینه‌های مستعد و قابل پیشرفت آن به سمت تولید و توسعه اشتغال روستایی به قدر کافی تحقیق و مطالعه شود و در صورت بهره‌برداری مقتضی از آن با صنعت نفت برابری خواهد کرد.

ظرفیت‌های گردشگری روستایی برای توسعه صنایع روستایی

عامل بیکاری از اصلی‌ترین علل فقر و نبود درآمد برای ساکنان روستایی است. بنابراین ایجاد شغل و درآمد در روستاها امری ضروری است. در حال حاضر اصلی‌ترین منبع درآمد روستاییان فعالیت‌های کشاورزی است، اما طی دهه‌های اخیر با افزایش روز افزون جمعیت و کاهش زمین زراعی شاهد کاهش درآمد و افزایش فقر روستاییان بوده‌ایم. هرچند افزایش عملکرد موجب افزایش درآمد خواهد شد، اما باز هم با محدودیت زیادی در اشتغال و درآمدزایی برای مناطق روستایی مواجه هستیم. راه حل آنست که با ایجاد شبکه‌های تولیدی، صنایع کوچک و کاربری‌منظور بهره‌برداری اثربخش از منابع و امکانات بالقوه روستاهای کشور اقدام گردد. صنعت گردشگری این فرصت را به ما خواهد داد، چرا که در کشورمان علاوه بر جاذبه‌های طبیعی معرفی شده، بسیاری جاذبه‌های گردشگری ناشناخته داریم که با سرمایه‌گذاری و تخصیص تسهیلات مناسب به این بخش می‌توان مراکز توریستی تجاری تأسیس کرد که گردشگری ایران را متحول ساخته و آن را صنعتی نماید. آنگاه قادریم با رفع مشکل اشتغال و فقر روستاهای خود، سایر شاخص‌های توسعه پایدار ملی را بالا ببریم. حمایت از نوآوری‌های تکنولوژیکی و حمایت از توسعه منابع انسانی همراه با افزایش بهره‌وری و کارآفرینی نیروی انسانی از اهداف عمده ایجاد و توسعه صنایع روستایی است.

شرکت‌های کوچک و متوسط برای بسیاری از کشورهای در حال توسعه که درصدد احیای ساختار اقتصادی خود می‌باشند، عنوان عامل کلیدی رشد ساختار صنعتی محسوب می‌گردد. برای سرعت بخشی به روند صنعتی شدن اولویت باید به صنایع کوچک داده شود. کشور ما ایران نیز برای بهبود ساختار اقتصادی خود باید صنایع کوچک روستایی را ایجاد و توسعه دهد. این صنایع در توسعه مناطق روستایی و افزایش درآمد سرانه و سطح رفاه روستاییان با تنوع بخشی به فرصت‌های شغلی درآمدها به طور حتم به ثبات اقتصادی منجر خواهد شد. توسعه صنایع روستایی در کشور، با جذب نیروی کارمآزاد به نوعی تکمیل‌کننده فعالیت‌های کشاورزی همراه با افزایش درآمد شاغلان روستایی است.

اهمیت مسأله

گردشگری به عنوان مهم‌ترین صنعت اشتغالزا در دنیا و دومین صنعت پس از نفت و معدن از نظر گردش مالی نیازمند توسعه زیرساخت‌هاست. در واقع توجه به بخش گردشگری در بحث تسهیلات بنگاه‌های کوچک زودبازده برای اشتغال‌زایی از دو جهت مفید است: اول این که ایجاد بنگاه‌های اقتصادی در این بخش ایجاد شغل می‌کند، مثلاً یک هتل یا مهمانپذیر حداقل ۱۰ شغل مستقیم و چند شغل غیر مستقیم ایجاد می‌کند و از طرف دیگر در صورت آماده شده این تأسیسات گردشگر وارد منطقه می‌شود که ورود هر گردشگر براساس برآوردهای سازمان گردشگری حداقل ۶ شغل ایجاد می‌کند (محمدی ۱۳۸۶) بنابراین می‌توان گردشگری با توجه به جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی و مذهبی ایران منبع درآمد بسیار خوب و مطمئنی است و پرداختن مناسب به این صنعت می‌تواند باعث جایگزینی کامل آن با صادرات نفت شود.

در دهه ۱۹۹۰ گردشگری به دلایل زیر به عنوان بخش مهمی از برنامه ریزی در سیاست‌گذاری‌های اروپا قرار گرفت. بر اساس گزارش کمیسیون اروپا در سال ۱۹۹۲ گردشگری ۵/۵ درصد درآمدهای جامعه اروپا را تولید کرده است و ۷/۵ میلیون نفر کارگر تمام وقت و ۱۰ میلیون نفر به عنوان شغل دوم در این بخش به فعالیت اشتغال داشته‌اند. ویژگی‌های فراملیتی بعضی از مشاغل گردشگری، موجب توسعه شبکه سیاست‌گذاری وسیع اروپا شده است. در نهایت نگرانی از ابعاد اجتماعی، فقر و اشتغال به خصوص در نواحی که سوددهی ندارند امیدهایی را برای کاربرد گردشگری به عنوان ابزاری برای تولید اشتغال و توسعه اقتصادی در سطوح ناحیه ای به وجود آورد (افتخاری ۱۳۸۱)

برای توسعه بنگاه‌های کوچک مقیاس تأسیس شده در بخش گردشگری روستایی باید با بررسی و شناخت ظرفیت‌های موجود و بهره‌برداری از آنها اقدام نمود، از جمله این ظرفیت‌ها می‌توان به میراث فرهنگی، صنایع دستی، ساختمان‌های سنتی، حیات وحش، و غیره اشاره نمود. برای حمایت از توسعه این صنایع بایستی امکان‌پذیری طرح‌های سرمایه‌گذاری را از لحاظ امنیت و زودبازده بودن این سرمایه‌گذاری‌ها بررسی نمود.

ایجاد اشتغال در مناطق روستایی با رویکرد صنعتی شدن

صنعتی نمودن روستاها در اوایل دهه ۱۹۷۰ مورد توجه قرار گرفت. دولت مالزی سرمایه زیادی را صرف توسعه کارآفرینی، برگزاری دوره‌های آموزشی و ایجاد تسهیلات زیر ساختی برای توسعه و صنعتی سازی کرده است.

برنامه‌های صنعتی سازی به حوزه‌های زیر تأکید دارد:

- ۱) انتقال فناوری‌های کوچک و متوسط
- ۲) تأکید بر صنایع مبتنی بر منابع
- ۳) توجه به بازارهای محلی
- ۴) تأکید بر فعالیت‌های مرتبط با گردشگری (Fatmahmohd 1997)

برای بهبود ساختار شبکه‌های تولید و جایگاه بنگاه‌های کوچک و متوسط در بخش گردشگری روستایی باید در کنار حمایت از این بنگاه‌ها، بنگاه‌های جدید تأسیس و از آنها حمایت نمود. اگر بخواهیم از طریق این بنگاه‌های تولیدی به ثبات اقتصادی دست یابیم و خود را آماده ورود به بازارهای جهانی کنیم، باید جایگاه آنها را به عنوان عامل مهم و تأثیرگذار در صنعتی شدن روستاها درک نماییم.

برای توسعه بنگاه‌های کوچک مقیاس تأسیس شده در بخش گردشگری روستایی باید با بررسی و شناخت ظرفیت‌های موجود و بهره‌برداری از آنها اقدام نمود، از جمله این ظرفیت‌ها می‌توان به میراث فرهنگی، صنایع دستی، ساختمان‌های سنتی، حیات وحش، و غیره اشاره نمود. برای حمایت از توسعه این صنایع بایستی امکان‌پذیری طرح‌های سرمایه‌گذاری را از لحاظ امنیت و زودبازده بودن این سرمایه‌گذاری‌ها بررسی نمود. در این میان ما نیازمند فعال نمودن همه پتانسیل‌های اقتصادی خود هستیم تا سرمایه‌گذاری‌های این بخش را تضمین نماییم. انعطاف‌پذیری و سازگاری صنایع کوچک نسبت به شرایط متغیر اقتصادی به عنوان ابزاری برای صنعتی شدن را نباید فراموش کرد. برای پیشبرد اهداف خود مطالعه در زمینه تعیین میزان سرمایه‌گذاری و نحوه سرمایه‌گذاری روستاییان و سازمان‌های خارجی ضروری می‌باشد. برای تأثیرگذاری مثبت بر سرمایه‌گذاری در این بخش تعیین میزان درآمد، سودآوری و نحوه ورود بانک‌ها در مشارکت با طرح‌های زودبازده همراه با توجیه اقتصادی آن در صنعتی سازی مناطق روستایی از اقدامات اساسی می‌باشد.

توسعه اشتغالات گردشگری، برای ایجاد شغل و حرفه در روستا تفکری نو بوده که برنامه‌ریزان و سیاستگذاران به ارزش آن در اشتغالزایی پی برده‌اند، اما عدم اقدامات زیر ساختی لازم تاکنون از توسعه و راهبردهای شدن آن جلوگیری کرده است.

یک مسأله عمومی این است که مردم روستایی فاقد تجربه کاری لازم هستند. برای اشتغال، دانش فنی و مهارت سازماندهی بسیار الزامی است. سازمان‌های دولتی و غیردولتی باید روستاییان را در دستیابی به مهارت لازم در زمینه طرح‌های خود اشتغالی به حد مقتضی آموزش دهند که این امر به روستاییان در توسعه پایدار کمک می‌کند. (Ramakumar, 2008)

سرمایه گذاری در مناطق روستایی اثر غیر مستقیم بر اشتغال‌زایی نیز دارد، شواهد نشان داده که اشتغال پایدار به طور عمده هنگامی حاصل می‌شود که سرمایه‌های جامعه در ایجاد فرصت‌های شغلی جدید به کار گرفته شود. این امر ثابت شده که این گونه سرمایه گذاری‌ها، انتقال دانش و مهارت‌ها را تقویت می‌نماید. (Mandl . 2007)

تجارب کشورهای توسعه یافته صنعتی نشان داده که صنایع کوچک و متوسط در کنار صنایع بزرگ به رشد امیدوارکننده‌ای در اقتصاد آن کشور رسیده است. اهمیت صنایع کوچک و سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی در اشتغال‌زایی بسیار بالاست چرا که می‌توان حضور کالاهای تولیدی متنوع و فرصت‌های شغلی کارآمد را تضمین نمود. شهری سازی روستاها، تجاری سازی کشاورزی، مدرنیزه کردن بخش کشاورزی و ایجاد فرصت‌های رشد برای حوزه‌های روستایی کشور است. گسترش فعالیت‌های صنعتی فرصت‌های جدیدی را برای انجام فعالیت‌های غیرکشاورزی در اختیار روستاییان قرار می‌دهد (Fatmahmohd , 1997)

از این رو توسعه فرصت‌های شغلی در بخش گردشگری با تکیه بر شبکه‌های تولیدی و صنایع کوچک و متوسط روستایی باید مورد توجه قرار گیرد. چرا که توسعه این بخش زمینه‌هایی مانند ایجاد اشتغال پاره وقت و فصلی، ایجاد زیربنای گردشگری مانند شبکه‌های ارتباطی که برای فعالیت‌های گردشگری لازم است را مدنظر داشته و به بهره‌داری ساکنان روستایی از این منابع می‌انجامد. توسعه فعالیت‌های بخش گردشگری در روستاها کمک به حل مشکل درآمد کم و نیروی کارمزد خواهد نمود که در نهایت با ایجاد فرصت‌های شغلی متنوع، تحولات اجتماعی و اقتصادی مهمی در جامعه روستا پدید خواهد آورد.

برای توسعه اقتصادی روستا، گردشگری روستایی به منزله راهبردی‌ترین شیوه، مناسب‌ترین گزینه خواهد بود. شاید به نظر برسد مشاغل این صنعت چندان تخصصی و پردرآمد نیستند، اما منافع بسیاری که این صنعت نصیب مناطق ویژه گردشگری در دنیا کرده، نشان داده که مزایای بسیاری برای شاغلان این بخش داشته است. گردشگران برای اقامت، خرید کالاهای محلی و خدمات پول پرداخت می‌کنند، صنایع روستایی بازار مناسب خود (خارجی و داخلی) را به دست خواهند آورد، ثبات شغلی و درآمدی به وجود خواهد آمد، کمک به سرعت گردش پول می‌کند و ارزش خارجی به کشور وارد نماید. این درآمدها در فعالیت‌های محلی جریان یافته و منجر به کسب درآمد می‌شود. این امر انگیزه روستاییان به سرمایه‌گذاری در این صنعت را بالا می‌برد. در پیشبرد این طرح‌ها اثر بخش بوده، همکاری نزدیک جوامع روستایی و مسؤولین است.

بنابر دیدگاه جلاوت (۱۳۸۷) برای تسریع روند صنعتی شدن روستا باید اولویت به صنایع کوچک و زودبازده داده می‌شود، بنابراین بایستی اقداماتی صورت گیرد:

- ♦ وجود مراکز تخصصی جهت تربیت و تأمین نیروی انسانی
- ♦ وجود نهادهای ملی تخصصی برای حمایت از صنایع کوچک نظیر نمایندگی‌ها، بنگاه‌های اقتصادی کوچک و اتاق‌های بازرگانی و صنعت در بعد ملی و منطقه‌ای و نهادهای حمایتی محله‌ای در استانداری‌ها و شهرداری‌ها
- ♦ ایجاد فضای کسب و کار مساعد با تدارک محیط‌های مالی و تسهیل‌گر و حمایت‌گر و مشوق‌های مالیاتی
- ♦ وجود شیوه‌های ابتکاری در توسعه صنایع کوچک مثل یک روستا، یک محصول و نظام تشخیص در صنایع کوچک
- ♦ هرکدام از این موارد در بخش دولتی و خصوصی موجب توسعه اقتصادی با تکیه بر صنایع کوچک همگام با هم حرکت می‌نماید (جلاوت، ۱۳۸۷)

با توسعه صنایع روستایی در بخش گردشگری اهداف زیر محقق خواهد شد:

- ♦ ایجاد توازن بین جمعیت شهری و روستایی در نتیجه کاهش مهاجرت‌های روستایی
- ♦ کاهش نرخ بیکاری در مناطق روستایی و برقراری ثبات شغلی
- ♦ افزایش درآمد و کاهش نابرابری‌های با بهره از منابع محلی و ایجاد تنوع در اشتغال روستایی
- ♦ افزایش قدرت خرید کشورهای جذب‌کننده جهانگردان
- ♦ کمک به درآمد دولت و جذب سرمایه خارجی و ایجاد فرصت‌های شغلی در کنار تشویق سرمایه‌گذاری برای توسعه زیرساخت‌ها و کمک به اقتصاد محلی
- ♦ توانمندسازی اقشار کم درآمد با هدف محرومیت‌زدایی به وسیله ایجاد مشاغل متنوع و مناسب قابلیت‌های افراد بومی
- ♦ افزایش بهره‌وری و کارآفرینی نیروی انسانی در نتیجه توسعه اشتغال‌های متنوع گردشگری.

راهبردهای پایداری اشتغال در بخش گردشگری و صنایع خرد

فعالیت‌های اشتغال‌زای بخش گردشگری و صنایع خرد، راهکاری جهت حل معضل بیکاری در نواحی روستایی و تسهیل روند توسعه روستایی هستند. با احترام به توانایی‌های افراد بومی در اجرای طرح‌های گردشگری و جذب سرمایه و درآمد در این مناطق موجب می‌شود که روستاییان قادر باشند بهره‌مندی از این اقتصاد را برده و پایه‌های پایداری این فعالیت را تقویت نمایند. توسعه پایدار گردشگری از طریق بالابردن بازدهی در اجتماعی محلی و از طریق کاهش اثرات محیطی و فرهنگی و نیز از طریق افزایش کیفیت تجارب گردشگران حاصل می‌شود. موارد دیگری که تأثیر دارد شامل، ارتقاء فرهنگ اجتماعی و محیطی، بالابردن امنیت و سلامتی، توسعه پایدار اقتصادی، اشتغال‌زایی، سرمایه‌گذاری، ارزش افزوده و بالابردن فرهنگ در بازارهای هدف است.

جهت پایداری اشتغال در بخش گردشگری و صنایع خرد پیشنهاد می‌شود، موارد زیر در نظر گرفته شود:

۱. تنوع بخشی به فعالیت‌های جانبی بخش گردشگری همانند تأسیس صنایع کوچک مقیاس
۲. برقراری ارتباط میان توسعه محلی تولیدات کشاورزی و صنعت گردشگری

فعالیت‌های اشتغال‌زای بخش گردشگری و صنایع خرد، راهکاری جهت حل معضل بیکاری در نواحی روستایی و تسهیل روند توسعه روستایی هستند. با احترام و اعتماد به توانایی‌های افراد بومی در اجرای طرح‌های گردشگری و جذب سرمایه و درآمد در این مناطق موجب می‌شود که روستاییان قادر باشند بهره‌مندی از این اقتصاد را برده و پایه‌های پایداری این فعالیت را تقویت نمایند.

۳. فراهم آوردن زمینه‌های لازم جهت آموزش نیروهای متخصص برای بهره‌گیری بهینه از منافع گردشگری

۴. تشویق بنگاه‌ها به رفتارها و عادات طبیعی پایدار و فرهنگ بومی

۵. تأسیس شرکت‌های تجهیز هتلداری و مجموعه‌های تفریحی و گردشگری، دفتر خدمات مسافرت هوایی و جهانگردی، شرکت‌های هواپیمایی، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، مراکز توریسم درمانی.

۶. بهره‌مندی از رسانه‌های ملی و مطبوعات با هدف تنوع بخشی به برنامه‌های تبلیغاتی برای معرفی جاذبه‌های گردشگری، خصوصیات بازر فرهنگی و آداب و رسوم ایرانی.

۷. حمایت‌های مناسب مالی از طریق ایجاد صندوق‌های مالی اعتباری با هدف تقویت قدرت رقابتی بنگاه‌های کوچک و متوسط.

۸. غیرمتمرکز نمودن مدیریت صنایع کوچک جهت بهره‌گیری از مشارکت‌های مردمی در توسعه، تهیه و اجرای طرح‌ها و تجهیز مناطق روستایی، توسعه زیرساخت‌ها و تسهیلات از لحاظ امکانات و خدمات توریستی و همچنین استفاده از مشارکت بخش خصوصی.

۹. توجه به الگوهای رفتاری و آگاهی‌های خاص منطبق با شرایط خاص هر روستا و کالای خاص گردشگری هر روستا.

۱۰. اعتقاد مسؤولان به اشتغال‌زایی به وسیله گسترش توریسم و صنایع وابسته به آن به عنوان مهم‌ترین و مناسب‌ترین راهکار جهت توسعه روستاها

حمایت برای تنوع بخشی به فعالیت‌های درآمدزا هنگامی محقق می‌گردد که با هدایت منطقه به سمت فعالیت‌های جایگزین بر اساس منابع محلی، به ویژه روستاهای جنگلی که می‌توانند فعالیت‌های کشاورزی خود را توسعه دهند، و نیز فراهم آوردن فرصت‌های کاری جدید در منطقه برای نیروی کاری که در آن مناطق زندگی می‌کنند. تنوع بخشی به منابع مالی و درآمدی در جهت ایجاد فرصت‌های شغلی برای جوانان و زنان بیکار که به عنوان نیروی کار به آنها توجه نشده و بیکاران پنهان هستند نیز از اهمیت بسیار برخوردار است.

(Milne, 2006)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها:

تجارب کشورهای توسعه یافته صنعتی نشان داده که صنایع کوچک و متوسط در کنار صنایع بزرگ به رشد امیدوارکننده‌ای در اقتصاد آن کشور رسیده است. اهمیت صنایع کوچک و سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی در اشتغال‌زایی بسیار بالاست چرا که می‌توان فرصت‌های شغلی کارآمد را تضمین نمود. با توسعه گردشگری در روستاها خواهیم توانست مشکل درآمد کم و نیروی کارمزد روستا را حل نموده و فرصت‌های شغلی نوینی در جهت تحول اجتماعی و اقتصادی در جامعه روستا پدید آوریم. اگر بخواهیم از طریق این بنگاه‌های کوچک روستایی به ثبات اقتصادی دست یابیم و خود را آماده ورود به بازارهای جهانی کنیم، باید جایگاه بنگاه‌ها را به عنوان عامل مهم و تأثیرگذار در صنعتی شدن روستاها بشناسیم. با توسعه صنایع روستایی در بخش گردشگری کمک به افزایش درآمد ساکنان روستایی و کاهش نابرابری‌ها با ایجاد تنوع در اشتغال روستایی و استفاده از منابع محلی شده است. افزایش بهره‌وری و کارآفرینی نیروی انسانی در نتیجه توسعه اشتغال متنوع گردشگری به دست خواهد آمد و منجر به توانمندسازی اقشار کم درآمد با هدف محرومیت‌زدایی به وسیله ایجاد مشاغل متنوع و مناسب قابلیت‌های افراد بومی خواهد شد.

در روستاهایی که قابلیت‌های بالقوه گردشگری و فعالیت‌های اقتصادی دارند ولی سطح اشتغال و کارآفرینی در آنها پایین است، راهبردهای کاهش فقر و افزایش درآمد با توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در بخش گردشگری روستایی شامل:

♦ سرمایه‌گذاری و توسعه SME در بخش گردشگری از طریق افزایش انگیزه بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در این مناطق را افزایش دهیم. این امر نیازمند توجه دولت به برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری با تمرکز بر پایداری گردشگری است. اقتصاد خود را از اقتصاد محلی به اقتصاد بین‌المللی ارتقاء دهیم و با ایجاد اقتصاد مکمل از اقتصاد محلی حمایت کنیم.

♦ نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در زمینه اشتغال در بنگاه‌های کوچک و متوسط به عنوان اولویت کلیدی برای ارتقاء بهره‌وری در مناطق روستایی را افزایش دهیم.

♦ کارشناسان و متخصصان با تحقیقات درباره مناطق استراتژیک بازار و بازاریابی در منطقه و شناسایی پتانسیل‌های موجود این مناطق و همچنین با بهره‌گیری از دانش بومی و تفاوت‌های فرهنگی و زبانی، فرصت‌های اشتغال و کارآفرینی در شبکه‌های تولیدی را مشخص نموده، از نوآوری‌های انسانی و تکنولوژیکی و توسعه پایدار در فرصت‌های شغلی حمایت کنند.

♦ قابلیت‌ها و پتانسیل‌های توریسم روستایی در توسعه فرصت‌های شغلی را ارتقاء دهیم. برای اجرای این گونه طرح‌ها در مناطق روستایی و برقراری ارتباط مستقیم و مستمر با روستاییان دفتر اشتغال و کارآفرینی روستایی در منطقه ایجاد نماییم. طرح‌های گردشگری که می‌توانیم در منطقه پیاده کنیم شامل این موارد است: افزایش امکانات و خدمات در مناطق تفریحی، ساخت هتل، مهمانپذیر، یک مجموعه شهرک تفریحی گردشگری، رستوران سنتی و خرید اتوبوس برای شرکت‌های مسافرتی و آژانس‌های گردشگری، برقراری بازار مناسب برای فروش صنایع دستی، و غیره. ♦ فارغ التحصیلان آموزش دیده با توجه به استعدادهای خود اقدام به تأسیس بنگاه‌های کوچک و متوسط با نظام‌های بهره‌برداری متنوع گردشگری نمایند و در روند توسعه فرصت‌های اشتغال

روستاها نقش آفرینی کنند. پس از این باید از بنگاه‌ها حمایت کنیم تا بتوانند خود را با شرایط واقعی بازار کار سازگار کنند و با گذشت زمان و کسب تجربیات بیشتر، بنگاه‌های اقتصادی خود را توسعه دهند.

♦ با حمایت از کاربرد فناوری و اصلاح ساختار شبکه‌های تولیدی برای جهانی شدن گام اساسی را برداشته ایم.

♦ با جذب سرمایه‌های خارجی و همکاری‌های بین‌المللی، شبکه‌های تولیدی در بخش گردشگری را برای ورود به بازارهای جهانی تقویت نماییم.

هدف ما این است که اشتغال‌های کوچک و متوسط را در بخش گردشگری روستایی برای ایجاد ثبات اقتصادی ارتقاء بخشیم.

بدین منظور بایستی شرایط دستیابی بنگاه‌های کوچک و متوسط به وام‌ها، منابع مالی و سایر اعتبارات مورد نیاز را بهبود بخشیم. برای حمایت از بنگاه‌ها در مقابل خطرات ناشی از ورشکستگی و مشکلات مالی، وام و اعتبارات آنان را باید تضمین نمود. بدین منظور از طریق ارتقاء کیفیت و دسترسی آسان به زیرساخت‌های اساسی و خدمات اجتماعی در مناطق فقیر اقدام به حمایت از این بنگاه‌ها نماییم. □

منابع

۱. جلاوت، امیر شهبسوار (۱۳۸۷) سیاست‌های توسعه صنایع کوچک در ژاپن، قابل دسترسی در www.jobportal
۲. رائو، آری وی (۱۳۸۶). صنایع کوچک و اقتصاد در حال توسعه هندوستان مترجم: کمیته صنایع روستایی استان فارس، انتشارات کمیته صنایع روستایی دفتر مرکزی جهاد سازندگی سابق (چاپ اول) نیمه دوم ۱۳۸۶.
۳. یکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و اسماعیل قادری (۱۳۸۱) نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی، مدرس، دوره ۶ شماره ۲، تابستان ۱۳۸۱
۴. سازمان مدیریت گروه مطالعات (SMEs) ۱۳۸۷ بنگاه‌های کوچک و متوسط در کره جنوبی صنعتی قابل دسترسی در: <http://www.lmis.ir>
۵. شاه حسینی، یونس (۱۳۸۶). گردشگری روستایی و معیاری‌ها، ماهنامه دهاتی، سال ۴ شماره ۵۲.
۶. شریف زاده، ا. مراد نژاد، ۱۳۸۱. توسعه پایدار و گردشگری روستایی. ماهنامه جهاد، سال ۲۳ شماره ۲۵۹
۷. طاهرخانی، مهدی (۱۳۷۹) صنعتی شدن روستا سنگبنای استراتژی آینده توسعه روستایی، وزارت جهاد کشاورزی معاونت عمران و صنایع روستایی.
۸. فرهادیان، افسانه و همایون (۱۳۸۲) جایگاه و نقش صنایع کوچک روستایی در توسعه روستایی. ماهنامه جهاد، سال ۲۳ شماره ۲۵۸.
۹. فرهمند، امیر (۱۳۸۶) کارآفرینی میراث فرهنگی و گردشگری قابل دسترسی در: <http://www.blogfa.com>
۱۰. محمدی، فریدون (۱۳۸۶) بنگاه‌های زودبازده، فرصت طلایی توسعه گردشگری، میراث فرهنگی و گردشگری ایلام، قابل دسترسی در <http://www.aftabsite.ir>
11. Fatmahmohd, Arshad&all, " Rural development model in malaysia. National study malaysia. 1997.
12. Mandl, Irene, Thomas oberholzner and celine Dorflinger 2007. Vienna social capital and job creation in rural Europe, Austrian Institute for SME Research.
13. Ramakumar A and Rajashree shinde. Product Development and Management in Rural Tourism, conference on Tourism in India-challenges Ahead, 15-17May 2008.
14. Milne, simon . Tourism & Review Of the south & central Pacific Regional Tourism strategy prepared for the south pacific Tourism Organisation. 23 December 2006.